

Karabağ Krizinde Ermenistan ve Azerbaycan Kamuoyuna Medyanın Etkisi

K. Leyla Budak*

Modern toplumlarda kitle iletişim araçları, haber ve bilgi sağlayarak belli bir konu etrafında kamuoyunun oluşması ve açıklanmasında önemli işlevler üstlenirler. Başka bir ifade ile günümüzde, toplumdaki farklı görüş ve kanaatlerin belli bir doğrultuda yönlendirilmesi ve kamuoyunun oluşturulması büyük ölçüde kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleşmektedir.

Medya ile ilgili önemli tartışmalardan birisi medyanın kamuoyu oluşumunda oynadığı rolle ilişkilidir. Elbette medya ve kamuoyu bağlamında oldukça çeşitli görüş ve değişik kuramlardan söz etmek mümkündür. Ancak konuyu kitle iletişim sistemlerinin normatif dayanaklarına temel oluşturan ve ele alacağımız ülkelerin sistemlerinin geçmişinde önemli rol oynayan değerlendirmeler temelinde yaparsak özellikle üzerinde durmamız gereken perspektif, Sovyetler Birliği'nde egemen olan yaklaşımlar ve sonrası gelişen geçiş süreci ülkelerinin kitle iletişim sistemlerinin durumu çerçevesinde olacaktır.

Genel olarak dünyadaki kitle iletişim sistemleri ikili bir ayrımında ele alınarak değerlendirilebilir. Otoriter eğilimli ve Liberal eğilimli. Ancak bu ayrım çok belirleyici olmaktan uzaktır.¹ Değişik araştırmacılar kitle iletişim sistemlerinin kuramsal dayanaklarını çeşitli ayrımlarda ele alarak değerlendirmişler; kitle iletişim sistemlerinin normatif yapısını içinde bulunan

---

* Yrd. Doç Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi.

¹ Ralph L. Lowenstein-John C. Merrill, *Macromedia, Mission, Message and Morality*, Longman, New York, 1990, s. 159

siyasal sistemle ilişkisi açısından ele alırken farklı değerlendirmeler geliştirmişlerdir. Ancak en çok bilinen ayrımlardan birisi Siebert ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Siebert ve arkadaşları, dört medya kuramı üzerinde durmuşlardır; Söz konusu basın kuramları, Otoriter, Liberal, Sovyet Komünist ve Sosyal Sorumluluk kuramlarıdır. Bunlara ek olarak McQuail iki medya kuramı daha geliştirmiştir, Demokratik Katılımcı ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Gelişme Aracı Kuramı. Basın kuramları siyaset medya ilişkisinin normatif yapısını anlamaya yardımcı olmakta, çeşitli araştırmacıların yeni yaklaşımlarıyla da geliştirilmektedir.

Bu makale çerçevesinde ele alacağımız iki ülke Ermenistan ve Azerbaycan, uzun yıllar boyunca merkezi Sovyet yönetimi etkisinde kalmış, 90'lı yılların başından beri bağımsızlıklarını kazanmış ve Sovyet Komünist sistemden farklı bir yapılanmaya doğru yönelmişlerdir. Komünist sistem boyunca etkili olan, komünist partinin bir yayın organı olarak onun amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışan ve kitle iletişim araçlarının hükümetin politikalarına müdahale etmeyen aksine onun amaçlarını destekleyerek geliştiren ve egemen gücün egemenliğini pekiştiren yapısı² bağımsızlık sonrası farklı bir yapılanmaya yönelmiştir.

Bu farklı yapılanma medya alanında, geçiş sürecindeki tüm cumhuriyetlerde, ideal olarak basın ve ifade özgürlüğüne dayalı ve demokratik ölçütlere yönelmiş bir kitle iletişim sisteminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Ancak süreç boyunca eski sistemin izlerinin hemen ve tümüyle silinmediği görülmektedir. Komünist kuramın etkisindeki kitle iletişim sistemlerinin hemen hepsinde siyasi aktörlerin, bu alanı kontrol etmeye çalışması veya yönlendirmesi söz konusu olmaktadır. Bu kontrol ve denetim eski yöntemden elbette farklı koşullarda gerçekleşmektedir. Ancak koşulların farklı olması kontrolün ve denetimin ortadan kalktığı anlamında değerlendirilmemektedir. Bazen denetim finansal güç odaklarının etkisine geçmekte, bazen hem siyasi hem ticari aktörler birlikte etkinlik kurmaya çalışmaktadır.

Sovyet Komünist sistemde, kitle iletişim araçlarının en önemli özelliklerinden birisi, propaganda ve ikna etme aracı olarak kullanılmasıydı. Geçiş sürecini yaşayan cumhuriyetlerin hepsinde medyanın kimi durumlarda ve kimi olaylarda bir propaganda aracı olarak kullanıldığına dair örnekler yaygındır. Özellikle savaş, etnik çatışma vb gibi ulusal veya uluslararası gerginliklerde medyanın eski gelenekten gelen rolünün belirginleştiği görülmektedir.

Savaş ve etnik çatışma gibi gerginliklerde, medyanın kamu gözcülüğü ve kamuoyunun serbestçe oluşumuna katkı misyonunu terk ettiği, gazetecilerin kendi mesleki misyonları dışında bir rol oynadığı belirtilmelidir. Gaze-

² Sacide Vural, *Kitle İletişim Denetim Stratejileri*, Bilim Yayınları, Ankara, 1994, s.29.

teci, artık mesleği gereği doğruyu anlatmak veya yazmak yerine ülkesinin savaşta galip gelmesinin daha önemli olduğu düşüncesiyle ülkesinin savaşmadaki haklılığını, düşmandan ne kadar nefret edilmesi gerektiğini yazmakta ve nefret söylemini bir silah gibi kullanan bir tür askere dönüşmektedir.

Ulusal veya uluslararası gerginliklerde, kitle iletişim araçlarının duygusal-yorumsal içeriğinin, rasyonel-bilgi ağırlıklı içeriğinden çok daha etkili olduğu de belirtilmektedir.³ Özellikle savaş, terör veya iç çatışma olaylarında duygusal boyutu ağır basan enformasyonun ülkelerin halkları üzerinde daha etkili olduğu söylenebilir. Bu açıdan ele alındığında kamuoyu kavramının, duygu ve heyecan yönünün ağır bastığı, medya yoluyla yapılan his ve heyecan ağırlıklı telkinlere açık olduğu görülmektedir.

Özellikle uluslararası gerginliklerde medyanın kamuoyu üzerindeki etkisi, ülkelerin iç ve dış politikalarında olumsuzluklara yol açmakta, yanlış haber ve yorumların ülkeleri savaş durumuna bile getirdiği görülmektedir.⁴ Haberlerin çarpıtılması, haber ve yorumların bazı önyargılar veya çıkarlar doğrultusunda değiştirilmesi, tek yönlü görüş ve düşüncelerin empoze edilmesi, tahrik edici dil, ifade, şekil veya semboller kullanılması basın etiği ve ilkeleri ile bağdaşmayan ancak ciddi sorunlar doğurabilen uygulamalardır. İslam dünyası ile batıyı karşı karşıya getiren karikatür krizi, bu tarz eylemlerin ulaşabileceği boyutları gösteren örneklerden sadece biridir.

Medya alanındaki demokratik yapılanmasını tamamlayamamış ve basın özgürlüğü ile ilgili yasal teminatlarını tam olarak hayata geçirememiş ülkelerde, durum daha da karmaşık bir görünüm almaktadır. Sovyet sonrası bağımsızlıklarını kazanan genç cumhuriyetlerde görülen devlet, toplum, medya ilişkilerindeki sorunlar ve gerek ülke içi gerekse ülkeler arası gerginlikler bu duruma birer örnek teşkil etmektedir.

Burada sorulması gereken asıl soru, söz konusu ülkeler bağlamında egemen medyaya aslında kimlerin egemen olduğudur. Başka bir ifade ile başat olarak tanımlanan ülke medyalarının arkasında kimlerin hangi çıkar gruplarının, (siyasi, ticari, dini, sosyal vb.) bulunduğudır. Eğer toplumlarda alternatif sayılabilecek ve egemen medya karşısında farklı düşünce ve görüşleri ön plana çıkarabilecek medya girişimleri güçlü değilse, egemen medyanın sürekli ön plana çıkardığı görüşler, toplumun ve dolayısıyla kamuoyunun genel görüşü gibi kabul edilebilir. Bu doğrultuda toplumun geneli farklı görüşlerin tartışılması veya gündeme getirilmesini o ölçüde az duyacak veya haberdar olacaktır.

³ Alim Şerif Onaran; *Kamuoyu*, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1984, s.39.

⁴ Sami Kohen; "Basın ve Dış Politika", *Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı*, Sayı:11, Ankara, 1996, s.881.

Farklılıklar olsa da bütün bu cumhuriyetler de, geçmişten kalan ve tam anlamı ile ortadan silinmeyen Sovyet döneminin kitle iletişim anlayışı ile bağımsızlığın gereği olan yeni değerlerin çatışmasının sürdüğü görülmektedir. Medyaya egemen olmaya çalışan güçler, kamuoyunu kendi görüşleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadırlar.

Basın özgürlüğü ile ilgili yasal teminatlar tam olarak sağlanamamakta veya uygulama alanına taşınmamaktadır. Basın alanında çözüm bekleyen konular, toplumsal ve bölgesel sorunları olumsuz yönde etkilemekte, iktidarların basını doğrudan ya da dolaylı olarak kontrol altında tutma çabaları, siyasi güç odaklarının etkisi, finansal destekçilerin baskısı, mali, teknik, bürokratik, yasal ve mesleki sorunlar ile bu olumsuz koşullardan yararlanarak kendi amaçlarını gerçekleştirmek isteyen çıkar grupları veya yabancı ülkelerin basını istismarı gibi çok ve çeşitli nedenlerle, söz konusu ülkelerde sağlıklı bir bilgi ve haber akışını gerçekleştirmek zorlaşmaktadır.

Bazı cumhuriyetlerde, etnik ve dini ayrılıkların tahrik edilmesi, çatışmaları artırmakta, basın kamuoyu ilişkileri de bu gerginliklerden etkilenmekte ve yazılı ve görsel basın, zaman zaman gerginlik ortamının içinde bir araç olarak hatta bir silah olarak kullanılmaktadır. Aşırı ulusalcılığın çatışmacı zıtlıklara ve gerginliklere dönüşmesi, medyanın söz konusu gerginlikleri daha da güçlendirmesi bakımından Sovyet sonrası Güney Kafkasya ülkelerindeki kitle iletişim araçları önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Medya alanındaki sorunlar Kafkasya'nın jeopolitik ve jeostratejik önemi ile de yakından bağlantılıdır. Yakın tarihte dağlık Karabağ bölgesinde çıkan kriz, öncelikle tarihsel etnik bölgesel sorunlar açısından değerlendirilecek, daha sonra ilgili ülkelerin medyalarının krizle ilişkisi genel olarak ele alınacak ve sonuç olarak ilgili ülkelerin kamuoyu oluşumunda ülke medyalarının genel tutumu değerlendirilecektir.

KAFKASYA'DA ETNİK-BÖLGESEL SORUNLAR

Sovyetler Birliği zamanında uygulanan milliyetler politikası, birliğe bağlı Rus olmayan oluşumlarda içsel etnik çatışmaları ve bölgesel anlaşmazlıkları sürdürmeye yönelikti. Yapay sınırlar, göç ve iskân politikaları ile aynı kökene sahip halk parçalanırken, aynı topraklarda yaşayan değişik etnik gruplar arasındaki ihtilaflar özellikle nüfus dağılımının dengesiz olduğu bölgelerde çatışmacı bir zemin oluşturmuştur. Diğer yandan Sovyet etnik politikasına tepki olarak yerli halklar, geleneksel kültürlerini ve yaşam tarzlarını koruyarak ulusal bilinçlerini yaşatmaya çalışmışlardır.

1980'li yılların ortalarından itibaren başlayan yeniden yapılanma ve açıklık politikaları ile basın üzerindeki sansür zayıfladıkça ulusal bilinç, Sovyetler Birliğini oluşturan tüm oluşumlarda giderek güçleniyordu. Birliği oluşturan

ran birçok cumhuriyette bağımsızlık yanlısı hareketler başlamış, basında Rus sömürgeciliği karşıtı propaganda geniş şekilde yer almıştı.⁵ Diğer yandan bölgesel anlaşmazlıklardan doğan çatışma ve savaşlar çıkmıştı.

Gürcistan, kendi sınırları içinde bulunan ve Kuzey Osetya ile birleşmek isteyen Güney Osetya Özerk Eyaleti'ne ve bağımsızlık isteyen Abhazya'ya karşı askeri harekâta geçmiştir. Rusya, Kuzey Kafkasya toplumlarının bağımsızlık isteklerine öncülük eden Çeçenistan'a savaş açmış, diğer yandan Karabağ üzerinde hak iddia eden Ermenistan ile Azerbaycan arasında kanlı çatışmalar olmuştur.

KARABAĞ KRİZİ

Azerbaycan sınırları içinde kalan Karabağ ve Nahçıvan, Türkiye ve Transkafkasya arasında stratejik öneme sahip bir koridordur. Bu nedenle çarlık döneminde bu bölgelere Ermeniler iskân edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Karabağ'da Türk nüfus %60 civarındaydı.⁶ Türkiye Milli Hükümeti'nin ilk anlaşması olan 23 Aralık 1920 tarihli Gümrü Anlaşması, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması ve 13 Ekim 1921 tarihli Kars Anlaşması ile bu toprakların Azerbaycan'a ait olduğu tescil edilmiştir.⁷ Buna rağmen Ermeniler, bölgenin Azerbaycan'a bağlanmasına sürekli tepki göstermişlerdir. Moskova'nın etkisi ve uygulanan iskân politikaları sonucu bölgede Azeri nüfus azınlık durumuna düşürülmüştür.

Birçok batılı ülke, söz konusu ülkeler genelinde çok güçlü etkisi olan Ermeni diasporalarının da yoğun bilgilendirmesi ile, Ermeni taleplerini desteklemiş, gittikçe ırmandırılan bu sorun Azerbaycan'da gerginlik yaratmıştır. Bölgedeki karışıklığı Kafkasya siyaseti açısından değerlendiren Moskova, tarafları kendi enformasyon politikasına göre etkilemeye yönelmiş, bölgede çıkarları bulunan diğer bazı ülkeler de bu gerginlikten kendi amaçları doğrultusunda yararlanmaya çalışmışlardır.

Bilindiği gibi, Ermenistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Türkiye tarafından tanınmıştı. Ancak normal diplomatik ilişkiler kurulamamıştır. Anlaşmazlığın nedeni bağımsızlık bildirgesinde yer alan ifadeler ve Karabağ sorunudur. 23 Ağustos 1990 tarihli bağımsızlık bildirgesinde "Ermenistan Cumhuriyeti, Osmanlı Türkiyesi ve Batı Ermenistan'da gerçekleştirilen soykırımın uluslararası düzeyde tanınması çabalarını destekleyecektir" ifadeleri yer almaktadır.. Bu maddeye Anayasada da atıf var-

⁵ Bekir Demir; "1990 Sonrası Rusya'sında Etno-Politik Ayrışma Süreci", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:6., İstanbul, Yıl:2000, s.15.

⁶ Dursun Yıldırım, Cihat Özender, *Karabağ Dosyası*, TKAE Yayını, Ankara, 1991, s.21.

⁷ Erdal İter; *Ermeni Propagandasının Kaynakları*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayını, Ankara, 1994, s. 49.

dır.”Batı Ermenistan” olarak adlandırılan Türkiye toprakları ve Karabağ, “Büyük Ermenistan” hayalinin parçaları sayılmaktadır.

Karabağ’da 1988 yılında Ermenilerin Ermenistan yönetimi altına girme talepleriyle başlayan ilk çatışmalar, 1989’da şiddetlenmiş, 1990 yılında Bakü’de olaylar çıkmış, 1991’de yapılan Hocalı katliamını, Şuşa ve Laçın’ın işgali izlemiştir. Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Karabağ sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır. Sonunda Karabağ topraklarının %20’si Ermenilerce ele geçirilmiştir. Bir milyonun üzerinde Azeri mülteci konumuna düşmüştür. 1994’de ateşkes sağlanmış ise de uluslararası bir özellik arzeden bu sorun 12 yıldır devam eden görüşmelere rağmen kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Karabağ Ermeni basını yanında, Ermenistan basını, Ermenistan diasporasına ait basın yayın kuruluşları, Türkiye karşıtı medya, Ermenilerin Karabağ konusundaki taleplerini desteklemiştir. Konu ile ilgilenen etkin çevreler, tavizleri sadece Azerbaycan’dan beklemiş, konunun gerçek mahiyetinin anlaşılabilmesi için gerekli olan sağlıklı ve doğru haber-bilgi akışı çok çeşitli etkiler nedeni ile gerçekleşmemiş ve dünya kamuoyu sorunla ilgili olarak çarpıtılmış ve gerçek bağlarından koparılmış başka bir ifade ile deforme edilmiş bir enformasyon akışı ile karşı karşıya kalmıştır.

KARABAĞ SORUNUNDA MEDYA

KARABAĞ MEDYASI

Karabağ medyası etnik çatışmanın ilk çıkış yıllarında, Sovyet kontrolü ve denetimindeydi, bilgilendirme merkezi yönetimin istekleri doğrultusunda yapılmaktaydı. Daha sonra Glasnost politikalarının uygulamaya konulduğu dönem, Karabağ’da Ermenice yayınlanan yerel gazeteler ve Ermeni etkisi altında bulunan radyo televizyon yayınları, Ermeni talepleri doğrultusunda kamuoyu oluştururken dış basınla da dünya kamuoyu etkilenmeye çalışılmıştır. Konu sürekli gündemde tutulmuş, vurgu ve tekrarlarla kamuoyu şekillendirilmeye çalışılmış, duygusal göndermelerle güçlendirilen bir atmosfer yaratılmış, başka alternatif çözüm yolları (uzlaşma, barışçıl yollar, alternatif girişimler v.b.) hemen hiç tartışılmamıştır.

Karabağ’da bağımsız bir medyanın genel anlamda olmayışı, devlet kökenli medyanın ağırlıkta olması demokratik süreçler ve barışa yönelik adımlar açısından da önemli bir sorun oluşturmuştur.

Günümüzde, Karabağ’da medyanın bağımsızlığının önündeki en önemli engel finansal yeterlilik sorunudur. İlk bağımsız medya girişimi, birkaç iş adamı tarafından kurulan bir radyo istasyonu olmuştur. Bir başka girişim bağımsız bir gazetenin yayın hayatına girmesi ile gerçekleşmiştir. Ancak Karabağ’da bağımsız medya girişimlerinin eleştirel olabilmesi oldukça zor-

dur. Çünkü Karabağ medyasında genel eğilim eleştirel olabilecek veya tartışma yaratabilecek konuları ele almamak, devletin denetiminde olan ve izin verilebilen konuları gündeme taşımak şeklinde gelişmiştir.⁸ Bu da savaşın sonuçlarının ve savaş sonrası durumun, medya ortamında sağlıklı tartışılmasını, bu anlamda da Karabağ kamuoyunun konu hakkında bilgilendirilmesini güçleştirmektedir. Karabağ medyasında savaş ve sonrası durum genel hatları ile ele alınsa da günümüzde hala konuşulması tabu olan konular arasında, savaşla ilgili çok boyutlu değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir.

ERMENİLERE AİT MEDYA

ERMENİ DİASPORASININ MEDYASI

Ermeni diasporasına ait medya, birkaç istisnai durum dışında genelde ait oldukları ülke medya sistemleri içinde gelişmiş ve normatif yapı söz konusu ülke sistemlerine uyumlu hale gelmiştir. Örneğin ABD deki yapı, işleyiş ve temel özellikler açısından, ABD diaspora medyası bunun en önemli örneklerinden biridir. Ancak Ermeni diaspora medyası hangi ülkede ve hangi normatif yapıda gelişmiş olursa olsun, çoğunlukla bir propaganda aracı kimliğini korumuş ve propaganda belli amaçlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni aşağıda kısaca belirtilmiştir.

19. yüzyılın sonlarından itibaren “Ermeni Meselesi”ni canlı tutmak amacıyla Ermeniler, örgütlenme, hareket ve propaganda zincirini sürekli olarak işletmişler; propaganda ve psikolojik etkileme çalışmalarında bilim kuruluşları, kitle iletişim araçları ve uluslar arası kuruluşlar olmak üzere çalışmalarını üç alanda sürdürmüşlerdir.⁹ “Hai Tahd” (Ermeni Davası) haline getirilen bu faaliyetler, dünyanın birçok yerinde örgütlenmiş bulunan ve güçlü bir ekonomiye sahip olan Ermeni Diasporası’nın lobileri yoluyla yürütülmektedir.

Dünyanın dört bir yanında yaklaşık 85 ülkede yaşayan Ermeniler ve Ermeni diasporası için sahip oldukları medya olanakları önemli bir enformasyon kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Ermeni diasporasına ait medya, gerek diasporada meydana gelen sosyal, kültürel, siyasi değişimleri yansıtması açısından gerekse diaspora Ermenilerinin birbirleri ve anavatanları hakkındaki haberleri ilk elden almaları açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ermenistan’ın bağımsızlığını kazanması Ermeni diaspora medyası açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmekte, bu değişim-

⁸ Karineh Ohanian, “Media and Democracy In Mountainous Karabakh”, *Transcaucasus Media Bulletin*, Number:6-7, Şeytember 1999, s.5.

⁹ Erdal İler, “Geçmişten Günümüze Ermeni Psikolojik Harekat Stratejileri”, *21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği*, ASAM Yayınları, Cilt:3, Ankara, 2003, s. 287

ler bir yandan medyayı şekillendirirken, bir yandan da diasporanın medya olanaklarını etkileyen en önemli faktör finansal yeterlilik konusu olmaya devam etmektedir.

Diasporanın oluşturduğu Ermeni Lobisi, Ermenistan dışında ABD’de, Rusya’da, Fransa’da, Gürcistan’da, İran’da, Suriye’de, Lübnan’da ve daha birçok ülkede politik gücünü etkin şekilde kullanmakta¹⁰ medyanın gücünden de önemli ölçüde yararlanmaktadır. Söz konusu olan medya, hem kendi olanakları ölçüsünde geliştirdikleri medya, hem de yönlendirebildikleri ve bilgi akışını sürekli aktif tuttıkları buldukları ülkelerin medyasıdır. Tüm bu faaliyetlerinde de çeşitli ülkelerdeki diğer Ermeni kuruluşları ile yoğun bir iletişim trafiği yaşanmaktadır.

Ermeni lobiciliğine yön veren iki temel kuruluş, diasporanın siyasal partileri ve Ermeni Kilisesi’dir. Yüzyıldan fazla bir geçmişi olan bu siyasal partilerden biri, sosyal demokrat “Hınçak” Partisi olup yayın organı “Hınçak Gazetesi” dir. Devrimci bir çizgi izleyen “Taşnak” Partisi’nin kendi yayın organı “Truşak” isimli gazetedir ve bu gazete “Haraç”, “Alik”, “Hayrenik”, “Razmik” isimli gazeteler üzerinde de etkilidir. Diğer bir parti liberal demokrat “Ramgavar” Partisidir.

Çeşitli ülkelerde etkili olan bu siyasal kuruluşlar, kendi gündemlerine göre diğer medya kuruluşlarını da yönlendirirken Ermenistan dış politikasını da etkilemektedirler. Karabağ konusunda da söz konusu partiler kendi yayın organları vasıtası ile yoğun bir enformasyon politikası izlemişlerdir. Diğerlerine göre daha sertlik yanlı Taşnaklar, Karabağ konusunda taviz vermeyeceklerini belirtmişler; Karabağ olaylarının en karmaşık döneminde 1992 Haziranında Taşnak Partisi Karabağ’da tek yanlı bağımsızlık ilan ederek Ermenistan yönetimine de adeta ultimatoom vermiştir.¹¹ Dünyanın birçok yerinde harita, posta pulları, takvim ayrıca gazete, film, radyo ve televizyon yayınları gibi iletişim araçlarıyla Ermeni davasına¹² ve Ermeni davasının önemli bir konusu haline getirilen Karabağ sorununa dikkat çekilmiştir.

Diasporalar arası faaliyet gösteren Amerika Ermeni Asemblesi, (AAA) ‘nın yayın organları “Daily News Report from Armenia” (Ermenistan’dan Günlük Haberler), Armenia This Week, (Ermenistan’da Bu Hafta), “Assembly This Week”, (Assemble’de Bu Hafta), “Monthly Digest of News From Armenia” (Ermenistan’dan Aylık Haberler) Ermeni davası ile ilgili lobi faaliyetlerini duyurmaktadır. Ayrıca söz konusu yayınlar Karabağ konusunu da sürekli gündemde tutmuşlardır. En etkili ve en büyük Ermeni

¹⁰ Nazmi Gül; “Yirminci Yüzyılın Başlangıcında ‘Haydat’ Ermenilerin Davası”, *Stratejik Analiz*, Asam Yayını, Haziran 2000, Sayı:2, s.25

¹¹ Nazmi Gül, a.g.m., s. 26

¹² Erdal İltar, “Geçmişten Günümüze Ermeni Psikolojik Harekat Stratejileri”, a.g.m., s. 31-34

Amerikan politik kurumu olan "Armenian National Committee" (ANC) *Ermeni Milli Komitesi* de sahip bulunduğu "ANC Newsletter" (ANC Bülteni), "Transcaucasus: A Chronology" (Transkafkasya: Bir Kronoloji), ayrıca çeşitli basın bültenleri, basın açıklama ve toplantıları, gazeteler, kendi günlük radyo programları ve "Horizon TV" isimli televizyon yayınlarıyla da Ermeni davası ve Karabağ sorunu gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.¹³ Ermeni Devrim Federasyonu, (ARF) nin yayın organı "Hairenik" ve "Armenian Weekly" de bu konulara ağırlıkla yer vermektedir. Tüm bu basın-yayın kuruluşlarında işlenen başlıca tema "Türklerin soykırım yaptığı" iddiaları ve bu iddialarının yanı sıra Ermeni davasının bir uzantısı olarak gördükleri Karabağ sorunudur. Büyük Ermenistan hayali "Argumanti i Fakti" isimli dergi ile de sürekli gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.¹⁴ Yine ABD 'de yayınlanan "Nor Or" ve "California Courier" Beyrut'ta yayınlanan "Masis" aynı paralelde yayın çizgilerini sürdürmüştür.

Ermeni bilim kuruluşları da bu faaliyetlerin içindedir. İlimler Akademisi tarafından hazırlanan "Nagorni Karabagh" (Dağlık Karabağ) isimli propaganda amaçlı kitapçık buna bir örnek teşkil edebilir. Yine diasporadan verilecek bir başka örnek ise Boston yakınlarında Cambridge'de kurulu Zoryan Enstitüsü tarafından çıkarılan "Karabağ Dosyası" adlı bir çalışmadır. Bu çalışma Fransa'da "Sevig Press" adlı Ermeni paravan basın ajansı tarafından Fransızca'ya tercüme edilip yayınlanmıştır.¹⁵ İçerik olarak Karabağ olaylarını ele alış şekli genel Ermeni medyasının dile getirdiği görüşlerle benzerlikler içermektedir.

Diaspora Ermenileri, sertlik yanlısı ve taviz vermeyen tutumları ile Ermenistan medyasından daha uzlaşmaz bir yol izlemişlerdir. Özellikle son yıllarda Ermenistan medyası barış, müzakere, görüşme vb. konulara daha sık değinirken diaspora Ermenileri, Karabağ sorununda daha katı bir yol izlemektedirler. Bunun arkasında çok çeşitli nedenler olduğu belirtilmelidir.

Genel olarak Ermenistan, özellikle son yıllarda, bölgede yalnızlığın kendisi için bir çözüm olmadığını anlamakta ve uzlaşma gibi çözüm yollarının kendi ekonomisi ve geleceği açısından önemli olduğunu kavramaktadır. Ancak diaspora Ermeni medyasının, özellikle yazılı basın kuruluşlarının hemen hepsinin arkasında bu kuruluşlara finansal destek sağlayan dış ülkelerde örgütlenmiş bulunan güçlü siyasal-ticari hareketlerin temsilcileri ve siyasal örgütler bulunmaktadır.¹⁶ Ayrıca kilisenin de diaspora ile yakın

¹³ Şenol Kantarcı; "ABD'de Ermeni Diasporasının Oluşumu ve Lobi Faaliyetleri", <<http://www.kemalist.org>>, erişim tarihi:12.06.2006

¹⁴ Dursun Yıldırım, Cihat Özönder, *a.g.e.*, s. 37

¹⁵ Yıldırım, Özönder, *a.g.e.*, s. 33-34

¹⁶ Hratch Tchilingirian, "Armenian Diaspora Media Prospects For Cooperation", *A Report From CIMERA*, Mart 2001, internet adresi:<www.cimera.org> erişim tarihi:09. 06. 2006

bağları mevcuttur, genel anlamda diaspora Ermenileri anavatanda olan Ermenilerden finansal açıdan yeterli ve ekonomik sorunları olmayan bireylerdir. Yaklaşım farklılığının başlıca nedenlerinden biri, diaspora Ermenilerinin örgütlenmelerinin temelinde yatan ve adeta bir tür varlık sebepleri haline gelen Büyük Ermenistan projesi ve onunla özdeş hale getirdikleri Karabağ topraklarını ülke topraklarına katmak hayali yatmaktadır. Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin olumsuz etkilenmesinde de Ermeni lobilerinin uzlaşmaya yaklaşmayan tutumu önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

ABD'deki en güçlü Ermeni diaspora örgütü olan ANCA (Amerika Ermeni Ulusal Komitesi) nin Ermenistan-ABD ilişkilerinin geliştirilmesinden yana olması, Rusya'nın da Ermenistan üzerindeki etkisinin artmasına neden olmuş; Rusya'da örgütlenmiş bulunan Ermeni diasporasına destek artırılmıştır. Rusya'da yaşayan Ermeniler için "Büyük Ermenistan" projesi Karabağ olaylarıyla gündeme taşınmıştır.

Öteden beri ders kitaplarında, bilimsel yayınlarda, ansiklopedilerde ve medyanın genelinde yer alan Karabağ'ı, Nahçıvan'ı, Doğu Anadolu'yu içeren *Büyük Ermenistan* konusu ve bu konu ile bağlantılı olarak gündeme getirdikleri iddialar Ocak isimli bir kitapta toplanmıştır. "Armyanskiy Perelak" (Ermeni Sokağı), "Yusisayl" gibi gazete ve dergilerle Rusya Ermenileri, Diasporanın istediği yönde sürekli bilgilendirilmiştir. Krasnador Ermenilerinin çıkardığı "Erkramas" (Eyalet) isimli gazete ile de sürekli olarak Türkiye ve Azerbaycan suçlanmış, Karabağ Ermenilerinin haklarının çiğnendiği ileri sürülmüştür. Tüm bu faaliyetler Karabağ olaylarının çözümünü zorlaştırmaktadır.¹⁷ Ermeni diaspora medyası, genel hatlarıyla Karabağ olayları ile ilgili olarak çatışmayı kısıktatabilecek ve kendi amaçlarına yönelik propaganda içeren bir yol izlemiştir.

ERMENİSTAN MEDYASI

Günümüzde, Ermenistan medyası, bağımsızlığın üstünden geçen yaklaşık on beş yıl sonra da önemli sorunlarla mücadele etmektedir. Ekonomik koşullar, Ermenistan'da bağımsız medya girişimlerinin önündeki en önemli engeldir. Ekonomik sorunlarla mücadele eden Ermeni halkı, özellikle yazılı basına fazla bir ilgi gösterememekte ve Ermeniler için başlıca enformasyon kaynağını televizyon oluşturmaktadır. Yapılan kamuoyu araştırmalarında da Ermenistan nüfusunun %86'sından fazlası televizyonun başlıca enformasyon kaynağı olduğunu düşünmektedir.¹⁸ Söz konusu ekonomik koşullar altında Ermenistan'daki yazılı basının bağımsızlığı önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. 30'dan fazla gazete yayınlanmakta ve bu gazetelerin en

¹⁷Hatem Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası Oluşumu ve Faaliyetleri", internet adresi: <<http://ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler>> erişim tarihi: 21.02.2006

¹⁸Tigran Nagdalyan, "The Audience Of Mass Media in Armenia", *Transcaucasus Media Bulletin*, October 1997, Number.2, s.15

popüler olanlarının ortalama tirajlarının 3000-4000 dolayında olduğu bilinmektedir.¹⁹ Yerel anlamda yazılı basın çok daha zor koşullar altında çalışmaktadır. Özellikle profesyonel yeterlilik ve mesleki eğitim eksikliği yerel basında daha çok hissedilmektedir.

Gazetelerin güçlü siyasi partiler veya finansal gücü olan kişiler tarafından kontrol edildiği, bu anlamda yazılı basının politik veya finansal elite bağımlı olduğu bilinmektedir. Her gazetenin bir sponsorunun olması, gazetelerde sponsorların görüşlerini yansıtan haber veya makalelerin yer almasına ve bu da bir anlamda gazetecilerin kendi kendilerine sansür uygulamasına neden olmaktadır. Ermeni diasporası da bağımsızlıktan sonra Ermenistan'da çeşitli medya girişimleri kurmuş veya satın almıştır. Ancak diaspora medyasının arkasında dış ülkelerde olduğu gibi özellikle siyasal kuruluşlar olduğu bilinmektedir.

Radyo televizyon yayıncılığı da aynı ekonomik koşullardan etkilenmektedir. İki devlet televizyonu ve 41 civarında özel televizyon kuruluşu olduğu, Prometheus ve ALM dışında diğerlerinin bölgesel düzeyde yayın yaptığı bilinmektedir. ORT ve RTR Rus televizyon kanalları, ülkeye yayınlarını iletebilmekte ve halkın geneli için Rus medyası hala önemli bir enformasyon kaynağı olmaya devam etmektedir. Karabağ krizi sırasında da halkın Rus medyasından haberleri takip ettiği bilinmektedir. Ermenistan, güç koşullar altında çalışan, bağımsızlığını henüz kazanamamış, düşük profesyonel standartlara sahip bir kitle iletişim sistemine sahiptir. Ermeni halkının da medyaya tam bir güven duymaması sağlıklı bir kamuoyu oluşumunda önemli bir sorundur.²⁰ Üniversitelerde verilen gazetecilik eğitiminin yetersizliği de profesyonel gazeteci yeterliliğini tartışma konusu yapmaktadır.

Karabağ Krizi'nin çıkış yıllarında Ermenistan henüz bağımsızlığını kazanmamıştı. Dolayısıyla ülkede egemen olan medya Sovyet medyasıydı. Halkın krizle ilgili bilgilendirmesi o dönemin Sovyet basını tarafından yapılmış, ilk yıllarda Ermeni halkı Rusların kendi politikaları uyarınca bilgilendirilmiş ve Sovyet basını bir propaganda aracı olarak işlev üstlenmişti.

Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandığı ve Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı dönemde ise Ermeni medyası demokratik bir geçmişten, profesyonel gazetecilik standartlarından oldukça uzak hatta bu konularda hemen hiçbir deneyim ve bilgiye sahip olmayan tam bir kargaşa döneminin başındaydı. Bir yandan bağımsız medya girişimleri kuruluyor, bir diğer yandan devlet eski gelenekleri kendi egemenliği altında bulunan medyada sürdürmeye çalışıyordu. Bağımsız medyanın önünde çok önemli sorunlar mevcuttu ve

¹⁹ Leyla Budak, "Ermenistan'da Medya: Bağımsızlık Sonrası Dönem, Gelişmeler ve Genel Sorunlar", *Ermeni Araştırmaları*, ASAM Yayını, Kış 2003- Bahar 2004, Sayı:12-13, s. 52

²⁰ Tigran Nagdalyan, "The Audience Of Mass Media in Armenia", *Transcaucasus Media Bulletin*, a.g.y., s.15

savaş tam bu noktada medyayı oldukça hazırlıksız ve deneyimsiz yakalamıştı. Eski gelenekten gelen gazetecilerin hemen hepsi için etnik bir kargaşanın ve sonunda çıkan savaşın haber yapılabilmesi açısından izleyecekleri bir yöntem yoktu, çünkü Sovyet medyası etnik gerginliklerin haber yapılması ile ilgili bir yaklaşıma veya geleneğe sahip değildi.

Bu dönemde Ermeni gazeteciler tıpkı bazı Azeri gazeteciler gibi, tansiyonu yükseltici hatta yer yer kışkırtıcı haberler yazdılar, yorumlar yaptılar. Bir tarafın yazdığı habere karşılık hemen diğer taraf bir haber yazıyor ve tansiyon sürekli olarak yükseliyordu. Haber medyası savaşın tarafların karşılıklı olarak kullandığı bir propaganda aracı olarak değerlendirilmekte, bunda eski Sovyet geleneğinin etkisi de büyük rol oynamaktaydı. Özellikle ilk dönemde, bağımsızlığın hemen arkasından Ermeni gazeteciler, etnik çatışma durumunun haber olarak gündeme alınmasında hem tecrübe hem gelenek eksikliği yaşamışlar ve sonuç olarak savaşa kalemleri ile katkı sağlamışlardır. Ermeni gazetecilerden cephede ölenler de olmuş, savaş haberleri özellikle gazetelerde daha eleştirel olarak verilmiş ancak devlet kontrolündeki televizyon ve radyo yayınları savaşla ilgili olarak hükümet etkisinde yayınlar yapma yolunu izlemiştir

Savaşın ateşkes sürecinden sonra özellikle Yerevan Basın Klubü'nün bazı girişimleri sayesinde Azeri ve Ermeni gazeteciler karşılıklı olarak barış sürecinde oynayabilecekleri roller üzerine görüşme fırsatı buldular. Savaşın bitmesi ve ateşkesin ilan edilmesinden sonra ülkelerin hükümetlerinin medyaya yönelik bazı girişimleri ise, uluslararası gözlemciler tarafından medyayı baskı altında tutma girişimleri olarak değerlendirildi. Örneğin 1998'de Ermenistan Parlamenterleri, hükümet televizyonunu eleştirirken, bağımsız medyaya yönelik eleştirilerinin dozunu da artırdılar.. Bir gazeteci Karabağ başbakanına hakaret ettiği ve iftira attığı gerekçesi ile bir yıl hapis cezası aldı. Tüm bu ve benzeri konular, ifade özgürlüğü konusunda ciddi sorunların mevcut olduğu ülkede, Karabağ krizi ile ilgili basın alanındaki tartışmalar, yapıcı olarak yönlendirilemediğini göstermektedir. Gazeteciler, çeşitli baskılar karşısında farklı görüş ve düşünceleri dile getirmekten kaçınmış ve oto sansür uygulama yolunu seçmişlerdir.

Sonuç olarak "demokratik bir geçmişten ve geleneklerden yoksun olan Ermenistan Medyası, cumhuriyetin bağımsızlığını kazanmasından sonra da demokratik bir yapılanmadan oldukça uzak, devletin, siyasi grup ve partilerin, etkisinde olmaya devam etmektedir."²¹ Dünya genelinde etkili olan Ermeni diasporasına ait medya kuruluşları, propaganda amaçlı bilgilendirme çalışmalarında hem kendilerine ait medya kuruluşlarını, hem de ait oldukları ülkenin medyasını kullanmaktadırlar. Ermeni medyası son zaman-

²¹ Leyla Budak, "Ermenistan'da Medya: Bağımsızlık Sonrası Dönem, Gelişmeler ve Genel Sorunlar", *a.g.m.*, s.55

larda barış ve müzakere konularını daha sık tartışmaya başlamıştır. Diasporaya ait medya kuruluşları ise taviz vermeyen çizgilerini genel anlamda korumuştur.

AZERBAYCAN MEDYASI

Azerbaycan'da Ermeni tehdidi, Rus tehdidinden ayrı düşünülmemiştir. Ermeni Azeri gerginliği, 19. yüzyılın sonlarında Çarlığın desteği ile kurulan Ermeni ihtilal partilerinin Türkiye'den sonra Azerbaycan'ı da hedef almasıyla başlayan olaylarla, gittikçe tırmanmıştır.

Edebiyat, sanat ve düşünce hayatında olduğu gibi basın ve yayın alanında da zengin bir birikime sahip bulunan Azerbaycan'da gazete ve dergilerin köklü bir geçmişi mevcuttur. Dönemin Azeri aydınları, Hayat, İrşad, Tekamül, Füzuyat, Yoldaş, Tak ve Terakki gibi süreli yayınlardaki yazılarıyla halka ulaşmaya çalışmışlardır. Söz konusu ulusal hareketin bir temsilcisi olan Açıksöz gazetesi, geniş halk kitlelerini etkilemeye yönelik yazıları ile tanınmaktaydı. 1917 devriminin vaad ettiği "milletlerin kendi kaderini tayin etme" hakkı ile bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan bir süre sonra yeniden işgale uğramıştı.

Sovyet hükümeti, Nahçıvan, Karabağ ve Zengezur'u Ermenistan'a vermiş, bu gelişmeler Azerbaycan'da gerginliğe yol açmıştı. Çeşitli gizli ulusalcı hareketlerin başladığı dönemlerde, özellikle Azeri topraklarının dışında bazı gazeteler bu konuda öncülük yapmışlardır. Bunlardan İstanbul'da yayınlanan "Yeni Kafkasya", daha sonraları "Azeri Türk", "Odlu Yurt" dergileri ile Berlin'de yayınlanan "Kurtuluş" dergisi, yine İstanbul'da "Yurt Bilgisi" isimli gazete ile ulusal fikirler Azerbaycan toprakları dışında da yayılmıştır. Azerbaycan halkı için Karabağ konusunun tarihten gelen manevi bir önemi bulunmakta, kamuoyundaki egemen kanaat, bu konunun Azerbaycan-Ermenistan arasındaki anlaşmazlıktan çok, Azerbaycan ile Rus-Ermeni tarihsel beraberliği arasındaki bir sorun olduğu doğrudur.²²

1990'lı yılların başında Ermenilerin Karabağ üzerinde hak iddia etmeleri, Azerbaycan halkı üzerinde tepki uyandırmıştı. Bağımsızlığın ilan edildiği sıralarda Ermeni saldırıları devam etmekte, Azerbaycan'da bir yandan ulusal hareketler güçlenmekte, bir yandan siyasi açıdan önemli gelişmeler meydana gelmekteydi.

Siyasi parti adedi artmakta, muhalefetin hükümete yönelik eleştirileri, bağımsızlığın getirdiği demokrasi atmosferinin etkisinde güçlenmekte, başta Karabağ konusu olmak üzere iktidarın Azerbaycan'ın meselelerini çö-

²² Elnur Soltan, "Azerbaycan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Kimliği Üzerine Düşünceler", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Cilt.3, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.156.

zemediği ileri sürülmekte ve hükümet aleyhine gösteriler düzenlenmekteydi. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan medyası, özellikle yazılı basın, ülke genelinde hala varlığını farklı formlarda da olsa sürdüren kontrol ve denetime karşın daha eleştirel olabilmisti. Konuyu eleştiren makalelere ve haberlere yazılı basın sayfalarında yer vermişti.

Çeşitli üst düzey siyasi aktörleri eleştiren yazılar da gazetelerde yayınlanmış, ülkenin Rusya ve İran ile olan siyasi ilişkileri, Nahçıvan ve Karabağ'da izlenen politikalar ve çeşitli siyasetçiler arasındaki çekişmeler, yazılı basında geniş şekilde yer almıştı.²³ Demokratik ulusalcılıktan muhafazakârlığa, ılımlı milliyetçilikten aşırı milliyetçi görüşlere kadar birçok siyasal kuruluşu destekleyen çeşitli gazetelerdeki eleştiriler giderek artmış, özellikle Azadlık, Bozkurt, Millet, Azerbaycan Hakikati, Yeni Azerbaycan, Vatan gibi gazetelerdeki yazılar bazı gazetecilerin hapsedilmesine neden olmuştur. Milliyetçi hareketleri fanatik olarak destekledikleri, üstünlük ve tahakküm vasıtası olarak kullandıkları gerekçesiyle Bozkurt, Atayurdum, Mehlika isimli gazetelerin yayınına son verilmiştir.²⁴ Basın çalışanları için Karabağ sorunu değişik aşamalarda ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karabağ sorununun başlangıç yılları 1980'li yılların sonuna denk gelmektedir. Bu yıllarda Azerbaycan bağımsızlığını kazanmamış, ülkede Sovyetler Birliği'nin kontrolü altında haber akışı gerçekleşmiş, Azeri halkı Karabağ olayının gerçek boyutlarından haberdar olmamış, daha çok Moskova merkezli haberlerle bilgilendirilmiş, söz konusu haberler de eleştirel olmaktan çok Karabağ ile ilgili bilgilendirici bir enformasyon politikası izlemişlerdir. Karabağ'ın etnik dağılımı, yeri, nüfusu vb. gibi

İkinci aşama ise Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile başlayan döneme denk gelmektedir. Karabağ olaylarının gazeteciler açısından en trajik sayılabilecek dönemi budur. Bu dönem her iki taraf açısından gazetecilerin savaşı haber olarak vermesine yönelik bir deneyim ve eğitim eksikliğini yaşadıkları ve bir gazeteci olmaktan çok savaşan tarafların birer vatanperver vatandaşı gibi hareket etmeyi seçtikleri dönemdir. Bu süreç her iki tarafın profesyonel gazetecileri için en acı verici dönemdir. Hem Azeri hem Ermeni gazeteciler cephede görev yaparken öldürülmüş veya tutuklanmış, bir tarafın propaganda amaçlı haberine karşılık hemen diğer taraf bir haber yazmışlardır. Sovyetler Birliği'nin çözüldüğü ve eski basın geleneklerinin yavaş yavaş terk edildiği dönem tam olarak savaşın en yoğun yaşandığı döneme denk gelmiştir. Medya profesyonelleri, ımpk Ermeni meslektaşları gibi belki isteme-

²³ Leyla Budak, "Bağımsızlığının İlk On Yılına Geride Bırakan Azerbaycan'da Kitle İletişimi: Yasal, Yapısal Durum ve Temel Sorunlar", *Eryices Dergisi*, Sayı:304, Nisan 2003, sayfa. 8

²⁴ Büşra Ersanlı Behar, "Türkiye ve Azerbaycan'da 1990'lı Yıllar", *Avrasya Etüdleri*, TİKA Yayınları, Ankara, 1996, Sayı:3, sayfa7-16

yerek kalemlerini bir silah gibi kullanmayı seçmiş, barış sürecine girilmesini zorlaştırmışlardır.

Üçüncü aşama, 1992 yılı sonrasında başlamakta ve ateşkese dek olan süreyi kapsamaktadır.²⁵ Bu dönemde Azeri basını, cephede durumun Azeriler lehine olmasını haber yapmış ve hemen her gazete, askeri zaferi manşetten haberlerine taşımış, ancak az sayıda gazete, İstiklal gibi, artık durulması gerektiğini, askeri başarının geçici olabileceğini ve sakin bir atmosfere ihtiyaç duyulduğunu okuyucularına iletmış ancak bu süreç sonunda Karabağ'da altı bölge Ermeni kontrolüne girmiş ve kaçınılmaz son gerçekleşmiştir.²⁶

Ateşkes çatışmanın atmosferinin askeri bir üsluptan çıkarak politik bir üslupe girdiği ve bunun yansımalarının gazetelerde izlendiği dönemdir. Zerkalo ve Monitör gibi Bakü'de basılan bazı gazeteler Karabağ sorunu ile ilgili olarak daha dengeli ve duygusal olmayan yayınlar yapmış, aynı şekilde Karabağ olaylarının tartışılmasını sağlayan Ermeni gazetelerin sayısı da ateşkestten sonra artmıştır. Tartışmanın önemi, müzakere, barış gibi çözüm yollarının kamuoyuna anlatılması gerekliliği giderek her iki tarafta da daha çok destek bulmuştur.

Savaş ve sonrası dönemde yazılı basın, devletin etki ve kontrolündeki televizyon veya radyolardan daha çok enformasyon kaynağı olarak işlev üstlenmiştir. Özel radyo ve televizyonlar ise gelişme sürecinde çeşitli siyasi ve ticari etkilere daha açık olduklarından eleştirel olmaktan çok propandaya daha yakın bir çizgi takip etmişler, ancak az sayıda yayın kuruluşu eleştirel olabilmıştır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Özellikle uluslar arası gerginliklerde, gerginlik ortamını yaratan temel koşullar ele alındığında tarihi, siyasi, ekonomik, sosyolojik birçok farklı etmenin değerlendirilmesi gereği açıktır

Savaş durumunda olan ülkelerin egemen medyasında, ülkenin çıkarı için "savaşın gerekliliği ve saldırının kaçınılmaz olduğu" görüşü toplumun ortak görüşü gibi yansıtılabilmekte; medyada bu yönde yer alan görüş ve düşüncelerin yoğunluğu ne kadar fazla ise ülke halkları, bu yönde bir çözümün rasyonelliğine o ölçüde inanabilmekte veya egemen görüşün bu olduğu düşüncesinden hareketle kendi fikirlerinin (örneğin barış, uzlaşma, ateşkes vb. gibi çözümlerin) toplumda destek göreceği düşüncesinin zayıf olduğunu düşünebilmektedirler.

²⁵ Şahin Rzaev, "The Role Of Media In Resolution Of The Conflicts", *Transcaucasus Media Bulletin*, Number:4, July 1988,s.28

²⁶ a.g.y, s.28

Karabağ olaylarını ele aldığımızda ülke medyalarının özellikle savaşın yaşandığı dönemde barış gibi çözüm yollarına çok az gönderme yaptığı görülmektedir. Örneğin, Ermeni medyası, gerek diasporanın yönlendirdiği gerekse Ermenistan'da bulunan medya, Karabağ olaylarının ele alınışı ve kamuoyuna duyuruluşunda, özellikle savaşın ilk dönemlerinde benzer bir yön izlemişlerdir. Özellikle çatışmaların yoğun yaşandığı dönemde Karabağ krizinde barış, uzlaşma, müzakere gibi çözüm yolları çok az tartışılmıştır.

Karabağ sorunu, Büyük Ermenistan projesinin bir uzantısı gibi gösterilmiş, genel eğilim propaganda amaçlı bilgilendirme olmuş, bu yönüyle eski Sovyet geleneğinin etkisinin silinmediği görülmüştür. Büyük Ermenistan projesinin en büyük savunucularından biri olan kilise, medyayı ve kamuoyunu bu yönde etkilemeye çalışmış; Karabağ olaylarının da bu bağlamda ele alınmasına neden olan unsurlardan biri olmuştur.

Ermenistan'da alternatif medya girişimleri azdır. Halkın her konuda görüşlerini dile getirebilecekleri alternatif ve demokratik medya girişimlerinin az oluşu veya çok sınırlı oluşu, konunun devlet etkisinde veya güçlü ticari-siyasi grupların etkisindeki medyada dile getirilmesine neden olmuştur. Yerevan Basın Klübü, gibi son yıllarda etkinliğini artıran bazı profesyonel gazetecilik kuruluşları, Karabağ konusunun barışçı yollarla çözülmesi için önemli girişimlere imza atmıştır ve atmaya devam etmektedir. Son yıllarda Ermeni medyasının barış, çözüm, uzlaşma, müzakere konularına daha sık gönderme yaptığı görülmektedir.

Güçlü siyasi ve ticari etkilere açık olan Azerbaycan medyasında da özellikle savaşın ilk çıktığı yıllarda, Ermeni medyası gibi savaşa kalemle katkıda bulunan gazeteciler olduğu görülmektedir. Profesyonel bir eğitim ve deneyim eksikliği yaşayan Azeri gazeteciler, soruna barışçı ve müzakereye yönelik bir çözüm bulunması gerekliliğini son dönemlerde daha çok tartışmaya başlamışlardır. "European Institute For The Media" nın girişimi ile düzenlenen toplantılarda (toplantılardan biri İstanbul'da gerçekleşmiştir) Abazya, Karabağ, Güney Osetya, Gürcistan, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan'dan çeşitli uzmanların ve gazetecilerin katılımı ile medyanın barış sürecindeki rolü üzerine görüşler karşılıklı olarak dile getirilmiştir. Son birkaç yılda bu yönde toplantıların sayısının artması dikkat çekicidir.

Bakü Basın Klübü, bu konuda ciddi adımlar atmış ve Yerevan Basın Klübü ile ortak girişimlerde bulunmuştur. 2002 Şubat ve 2003 Ocak aylarını kapsayan bir araştırma gerçekleştirilmiş; Azeri ve Ermeni kamuoyunun Karabağ hakkındaki bilgilendirilmeleri medya bağlamında ölçülmeye çalışılmıştır. Söz konusu ülke halklarının araştırmaya katılan denek grupları, birbirleri hakkındaki en önemli bilgileri medya yoluyla edindiklerini bu araştırma kapsamında dile getirmişlerdir. Ayrıca yine Azerbaycan ve Ermenistan'dan gazeteciler, gerçekleştirilen uydu konferansı ile görüşlerini

karşılıklı dile getirmişler, politikacılara soru sorma fırsatı bulmuşlardır. Tüm bu girişimler olumlu birer adım olarak değerlendirilebilir. Ancak uzun dönemde ciddi ve istikrarlı olarak bu gelişmelerin sürdürülmesi ve güçlendirilmesi bölge barışı açısından son derece önemlidir.

Şüphesiz konu sadece çatışan Ermeni-Azerbaycan istekleri ve Karabağ krizi ile sınırlı değildir. Güney Kafkasya, birçok devletin çıkarlarının çatıştığı hassas bir bölgedir. Özellikle Hazar Havzası, enerji kaynaklarıyla ilgili rekabet bölgedeki sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Orta Asya Türk devletleri, Azeri Ermeni çatışmasında Azerbaycan'ı kınamışlar, İran güçlü bir Azerbaycan istemediği için Karabağ sorununda uzlaşmaya taraf olmamış, İran Basını Ermenilere destek vermiştir. Uluslararası arenada ise Rusya bölgede egemen güç olma isteğini korumakta, "kendi gerçeğini" kabul ettirilmesi için hem kendi medyasını, hem de etkileyebildiği ülkelerdeki medya olanaklarını kullanmakta; güçsüz ve çatışma olasılığı yüksek bir Kafkasya politikası izlemektedir. ABD ve Fransa, bölgedeki olayları kendi çıkar amaçlı politikaları doğrultusunda yönlendirmekte ve uluslararası çevreler de çoğunlukla bölgede çıkarları olan ülkeler tarafından bilgilendirilmektedir.

Bölgeden dengeli ve sağlıklı enformasyon akışının sağlanması söz konusu diğer ülke halkları açısından da son derece önem taşımaktadır. Medya profesyonelleri, çatışmaya yönelik ortamların oluşmasına katkı sağlamak veya barışa giden yolu zorlaştırmak yerine, diyalog yolunu açmalı ve toplumlar arasındaki olumsuzlukların ancak diyalog ile çözülebileceğine inanarak hareket etmelidirler. Unutulmamalıdır ki Kafkasya, etnik tansiyonun çok yüksek olduğu, her an yeni çatışmalar ve toplumlar arası gerginliklerin yaşanabileceği çok hassas bir bölgedir.